

Bog mu je bio strast

*Izbor iz duhovnoga dnevnika isusovca
prof. dr. sc. Rudolfa Brajičića, SJ*

UREDIO

Ivan Koprek



Zagreb, 2018.

Sadržaj

<i>Predgovor</i>	7
<i>Uvod</i>	13
Ivan Šestak <i>Filozof i teolog Rudolf Brajičić kao mistik o ateizmu i smrti</i>	141
IVAN KOPREK <i>Strast, mistika i duhovnost</i>	157
ANTO MIŠIĆ <i>Memoria sui i Memoria Dei</i>	167
ANTO GAVRIĆ <i>Mistika — iskustvo Boga</i>	183

Filozof i teolog Rudolf Brajičić kao mistik o ateizmu i smrti

IVAN ŠESTAK

Uvod

Profesor Brajičić je godine 2005. piscu ovoga priloga, koji je tada obnašao službu urednika časopisa *Obnovljeni život*, diktirao retke svojega kratkog priloga pod naslovom »Odgovor Rudolfa Brajičića Ivanu Macanu: bolje upoznavanje filozofskog eksperimenta«.¹ Bio je to odgovor mlađemu kolegi na njegov članak koji se odnosio na Brajičićevo poimanje Kanta.² Bio je to ujedno i preposljednji njegov prilog za časopis koji je on pod tim imenom, na još uvijek živim temeljima nekadašnjega *Života*, iznova pokrenuo godine 1971. te i obavljao dužnost glavnog urednika sve do 1978.³ Posljednji njegov prilog u časopisu bio je prikaz djela *Pridi da možeš čuti. Etika u sjeni globalizacije i postmoderne* Ivana Kopraka, kojemu je i povjerio i stranice svojega duhovnog dnevnika.⁴ U patru

- 1 R. Brajičić, *Odgovor Rudolfa Brajičića Ivanu Macanu: bolje upoznavanje filozofskog eksperimenta*, *Obnovljeni život* 2005, 60, 1, 117–118.
- 2 Usp. I. Macan, *Recepcija I. Kanta u Rudolfa Brajičića*, *Obnovljeni život*, 2004, 59, 4, 409–420. Macan se u ovom članku osvrnuo na dva Brajičićeva djela: *Opravdanje čistoga uma. U svjetlu transcendentnih odnosa*, Filozofski niz, knjiga 2, FTI, Zagreb, 1988.; *Filozofski eksperiment. Signifikantni i egzistentni vidici u filozofiji*, Biblioteka Filozofska istraživanja, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1996.
- 3 U jeku Brajičićeve uredničke službe časopisa nedavno preminuli pater Slavko Pavin donio mu je vijest iz Rima, od kardinala Franje Šepera, na koju se Brajičić osvrnuo 24. srpnja 1975. ovako: »Danas mi p. Pavin reče kako mu je kard. Šeper, prefekt Kongracije za nauk vjere, kazao: 'Pater, *Obnovljeni život* je najispravnija revija, što ih isusovci izdaju po svijetu.' To bi značilo da je naše srce i duša u ovaj čas najodanija sv. Crkvi u izlaganju Radosne vijesti od svih isusovaca širom svijeta. Ne pišemo slučajno tako nego motivirani vjernošću istini, koju štiti Crkva. Ali, ja ne mogu vjerovati da bi moje srce bilo vjernije i odanije Crkvi od tolike moje subraće širom svijeta, koji su kreposniji i s Bogom sjedinjeniji od mene.«
- 4 Usp. R. Brajičić, Ivan Koprak, *Pridi da možeš čuti. Etika u sjeni globalizacije*, *Obnovljeni život* 4, 60, 2005, 519.

Brajičiću imao sam svih deset godina uređivanja ove naše znanstvene revije vjerna suradnika, ali i dragoga susjeda u istome hodniku Kolegija, u čijem sam načinu života prepoznao ključ njegova plodna opusa, a koji Marijan Steiner sažima ovako: »Neobičnom intuicijom, zavidnim spekulativnim darom i savjesnom marljivošću Brajičić je stvorio uistinu vrijedan životni opus od dvadesetak knjiga i brošura te preko tristo dvadeset znanstvenih, stručnih i informativnih članaka u brojnim domaćim i inozemnim časopisima i zbornicima.«⁵

»Deum et animam scire cupio«⁶ — napisao je u jednom od svojih prvih djela nakon obraćenja Aurelije Augustin. »Glavno zanimanje mojega života [...] bio je Bog.« — napisao je Brajičić u uvodu u svoj duhovni dnevnik. U ovoj riječi »zanimanje« krije se zapravo njegovo vlastito zalaganje, njegov vlastiti put — kojim je, kako to svjedoči, išao sam, čitajući znanstvenu, duhovnu literaturu, bez trčanja duhovnim vođama! Zanimljivo je da u bilješci s nadnevkom od 12. rujna 1982. piše: »Za moj životni put nisam imao vođu izvan Duha Svetoga, ...« Zašto piše svoj dnevnik? Piše ga s nakanom da bi nakon svoje smrti eventualno pomogao drugima, »da se što veći broj duša može njime okoristiti«, da učini nešto za Boga, a to je bila njegova stalna briga, o kojoj u dnevniku češće čitamo. Brajičić dakle nije svoj odnos s Bogom zadržao za sebe, nego ga je želio »izložiti«, koliko je to samo moguće kad je riječ o tako osobnoj stvari, koja je teško priopćiva drugima, osobito pak ako ovi nemaju iskustvo što to znači *christianae perfectionis studium*, tj. iskustvo nastojanja oko kršćanske savršenosti, koja onda može završiti i u mistici. Redci Brajičićeva dnevnika neće govoriti o vanjskim događajima, pa ni o onima od povijesne važnosti, recimo, za njegov narod koji je on neobično volio, nema spomena njegovih grijeha kojima obično obiluje život svakoga smrtnika, a koje onaj osjetljiviji vjernik doživljava još dramatičnije od ostalih, nego su u dnevniku »sadržani Božji poticaji i milosti, ...« (uvod). Sve je težište događanja stavljeno na Božje djelovanje, nad kojim se i zbog kojega u adresantu, tj. patru Brajičiću, neprestano pojavljuju uzdasi zahvaljivanja i ljubavi!

5 M. Steiner, In memoriam — Rudolf Brajičić SJ (1918 — 2007). Svećenik–profesor–pisac–teolog–filozof, *Obnovljeni život* 2007, 62, 1, 87.

6 A. Augustinus, *Soliloquia*, I, 2. 7.

Psihologija uvijek iznova potvrđuje važnost dubokih iskustava iz djetinjstva. Takva iskustva dapače i nose jedan život. Tako je to bilo i u životu patra Brajičića. Njegovu konceptualnu jasnoću nakon četrdesete godine, osobito nakon jednog doživljaja iz godine 1958. ili 1959., kada je jedne noći, koju je čitavu proveo u molitvi te doživio Božje milosrđe, oplemenjivat će upravo takva iskustva. Takvo je također i ono njegovo dječjačko iskustvo jasnog uvida da potječe iz jednoga čudesnog pratemelja: »Jasno sam razumom vidio da me Netko koji me beskrajno nadilazi na ovaj svijet postavio i da je taj moj iskon vedar i jasan« (Uvod).

Čemu se ima zahvaliti Brajičićev jedinstveni, čudesni hod s pratemeljem, a kojega religijskim jezikom nazivamo Bogom? Je li to zajedništvo s Bogom bez ikakve njegove zasluge, tj. treba li ga pripisati isključivo Božjoj inicijativi? Je li možda takvo zajedništvo samo za izabrane, sretnike, dok za druge nije? Brajičić je uvjeren da je na takav život punine kršćanske egzistencije pozvan svatko te da ga može i ostvariti, dakako Božjim darom. Brajičić sasvim jasno i nedvosmisleno poziva na tu sreću sve ljude kada u uvodu zapisuje za svoje buduće čitatelje ovo: »Da biste došli do pravog sjedinjenja s Bogom, vjerujte da Vas Bog ljubi i dopustite mu da Vas ljubi, a to će reći potrudite se molitvom i razmatranjem osjetiti da Vas voli. Pri tome prepustite njemu inicijativu kada, na koji način i koliko će Vam se on sa svoje strane darovati nutarnjim saopćenjem Vašoj duši i dati Vam do znanja da Vas ljubi onom istom ljubavi kojom ljubi samoga sebe.«

U ovom ćemo prilogu nastojati čitati duhovni dnevnik patra Brajičića pod trima vidicima. Najprije ćemo pokušati doći do jasnoće oko toga je li on bio mistik! U drugom ćemo koraku nastojati iznijeti na vidjelo njegovo doživljavanje ateizma koji je u komunističkom sustavu obilježio najveći dio njegova stvaralačkog života. I napokon, u trećoj ćemo točki pokušati dokučiti Brajičićevo doživljavanje smrti, pa i one vlastite.

1. *Brajičić mistik?*

Svi mi koji smo poznavali Rudolfa Brajičića možemo posvjedočiti da je bio neobično refleksivan i meditativan čovjek, posve ukorijenjen u

duhovnim vježbama sv. Ignacija, te stoga ne treba čuditi što je bio smatran najpogodnijim za službu instruktora tzv. treće probacije, tj. završne etape formacije mladih svećenika–isusovaca u Hrvatskoj provinciji Družbe Isusove. Je li pater Brajčić bio mistik?

Iznesimo tek neka općenita obilježja mistike koja nam mogu pripomoći pri vrednovanju Brajčićeva iskustva izložena u njegovu duhovnom dnevniku, pa onda i odgovoriti na postavljeno pitanje.

Što je to dakle mistika? Pod mistikom se obično razumijeva snažno unutarnje iskustvo susreta i sjedinjenja čovjeka sa stvarnošću koja nadilazi njega i čitavu zbilju, koja ih utemeljuje, koja nosi obilježja božanske beskrajnosti, a koja u židovstvu, kršćanstvu i islamu jest osobni božanski Ti. Ovdje nas zbog same stvari ne moraju zanimati rasprave o mogućnosti čisto naravnih mistika. Mistika je dakako i znanstvena refleksija i interpretacija toga jedinstvenog, ali ipak ne općenitoga iskustva religioznih ljudi. Ona se već stoljećima bavi njegovim proučavanjem kod istaknutih i uglednih religioznih ljudi te je tako došla do nekih čvrstih rezultata koji fenomen mistike stavljaju izvan svake sumnje. Mistika ne znači neposredno gledanje Boga. Riječ je o posve duhovnom načinu spoznaje (kontemplacija, razmatranje), koji, naravno, nema ništa s fantazijom. U takvom načinu spoznaje duhovna duša spoznaje ili neko osobito djelovanje ili utjecaj Božji (npr. neku ulivenu ideju), ili pak intuitivno spoznaje samu sebe u svojem neposrednom odnošenju prema Bogu (npr. u tome da Bog na nju djeluje ili pak u njezinoj otvorenosti duha prema Beskrajnom). Ovakav način spoznaje ne bi, doduše, bio primjeren stanju duše koja je vezana za tijelo (te bi stoga bilo potrebno neko posebno Božje djelovanje), ali ipak ne bi, jednostavno, nadilazio narav duhovne duše (te bi utoliko ostao naravan).⁷

U kršćanskoj mistici na prvome mjestu stoji doživljaj, određena spoznaja Božje transcendencije, njegove beskrajnosti, sjedinjenje s njim kao osobom u ljubavi, a to je plod milosti. Bog se dakle sam pripćuje duši na misteriozan i subliman način. Bez ovoga se interventa, naime, ne može izići iz područja naravne mistike, koja se zaustavlja na području pojmovne spoznaje Boga i određenog ushita ljubavi u uzaludnoj potrazi za njegovom intimnom naravi i životom. Za razliku od poganskih mistika, kršćanska mistika posjeduje neke bitne razlike: spo-

7 Usp. W. Brugger, *Mystik, Philosophisches Wörterbuch*, Freiburg, 1992, 254–255.

znaja Boga nadvisuje sve čovjekove mogućnosti te je uzrokovana jedino i isključivo Bogom. Duša se po božanskome djelovanju doživljava uvučena u Boga, istodobno snažno i blago. To je iskustvo koje uključuje sve moći duše i čitava čovjeka. O snažuju se duhovne moći u smislu da mogu shvatiti i uživati u onome što je prije bilo posve izvan njihovih mogućnosti. Budući da ovdje nije riječ o osjetnom, nego o duhovnom iskustvu, um ne stječe nove pojmove s pomoću izvanjskih osjetila, nego u dušu biva uliveno jedno neizrecivo razumijevanje Boga. Mistično se iskustvo potvrđuje apsolutnom sigurnošću objektivne Božje stvarnosti. No, budući da se mistično iskustvo događa na području vjere, posjeduje ono i svoje nesigurnosti. U pravilu, duša se u dodiru s Bogom osjeća ispunjena velikom blagošću te postaje hrabrom.⁸

U ovom okviru kršćanske mistike valja istaknuti da je mistično sjedinjenje nesavršeno gledanje Boga, zapravo prije nazrijevanje Boga posredovanjem Kristova pashalnog događaja. Kršćanska mistika, nadalje, nije bježanje od svijeta (*fuga mundi*), njegovo preziranje ili nijekanje, nego, naprotiv, integracija svjetskog, materijalnog i povijesnog u susret ljubavi s Bogom. Znamo da je osobno iskustvo, osobito iskustvo takvoga jedinstvenog susreta i sjedinjenja, konceptualno nepriopćivo, pa stoga mistici redovito pribjegavaju slikovnom izričaju. No, mistična misao filozofa i teologa Maistera Eckarta imat će i snažne filozofsko-teološke sastavnice. Za kršćansku mistiku nisu uopće važni neki izvanredni fenomeni, primjerice ekstaza, stigme i sl. Osim toga, i stroga askeza prije je karakteristika nekršćanskih nego kršćanskih mistika.

Kako u ovome tek skiciranom okviru najopćenitijih obilježja mistike stoji Brajičić? Je li on bio mistik?

Kod patra Brajičića nisu bili zamjećivani neki izvanredni fenomeni. O njima nema govora ni u dnevniku. I sam o sebi u uvodu kaže da nije bio asket u strogome smislu riječi. Isto tako nije niti bježao od svijeta, premda je volio samoću. Iz njegova je duhovnoga dnevnika, međutim, posve razvidno da je živio u osobitom zajedništvu s osobnim transcendentnim Bogom, a to je zajedništvo bilo posredovano pashalnim misterijem događaja Krista Gospodina. To je zajedništvo Brajičić doživljavao kao čisti dar, pa se i zahvalno prema njemu odnosio. Dnevnik obilu-

8 Usp. A. Marchetti, *Mistica, Dizionario delle idee*, Centro di studi filosofici di Gallarate, G. C. Sansoni Editore, Firenze, 1977, 707–708.

je opisima povjerljivog zajedništva s troosobnim Bogom, zajedništva punog ljubavi i miline, zajedništva bez kojega se više ne može živjeti. Sretnik živi sa živom željom da napokon jednom i zauvijek ugleda Boga i uživa u njegovoj milini: »Bože moj, Bože moj, kad ću Te vidjeti?« — zapisuje 4. siječnja 1984. Možda ipak splitska bilješka od 1. srpnja 1983. najbolje dočarava Brajčićev odnos s neizmjernim Bogom, i što se tiče zajedništva s njime, i ljubavi, i izabranja: »Bog mi je dao osjetiti što znači to da me je zavolio, da me je izabrao za se, da budem Njegov, koga On ljubi. To je osjećaj kao da mi se sav Bog dariva, osjećaj smetenosti, ali koju vedri i bodri očitovanje Božjeg izabranja. Prepoznajem sebe u Abrahamu, u Njegovu saobraćaju s Bogom. Sve ovo što pišem međutim vrlo malo i ništa ne otkriva od onoga što osjećam. To je osjećaj biti izabranim od Onoga koga doživljavaš neizmjernim, puninom, čitavom stvarnošću. To milo prenerazuje i beskrajno godi i raduje dušu. To je doživljaj da Bog uživa ljubeći me. Duša se pritom ne uzdiže, nego se ponizuje shvaćajući da je zapravo tom ljubavlju stvarana i posvećivana i da ništa nema osim te Božje ljubavi.« I napokon, u zajedništvo života s Bogom Brajčić je uvlačio i čitav svoj odnos s drugim ljudima, sa svijetom i njegovim događanjem. U tom je smislu imao »kozmičko srce«, kako se i sam izražava u bilješci od 25. rujna 1982. godine. Cjelokupno je pak mistično događanje svojega duhovnoga dnevnika pokušavao posredovati — premda ne isključivo — ali svakako u većini slučajeva, nekonceptualno. U svakom slučaju, a do toga mu je bilo jako stalo, svoju je mistiku »provjeravao« mistikom nekršćana⁹, kao i kršćanskim misticima (pravoslavnim svetim starcem Siluanom), poglavito ipak Ignacijem Lojolskim te nekim mističnim piscima.¹⁰

Na temelju svega rečenog smijemo zaključiti da je pater Rudolf Brajčić bio mistik.

9 Riječ je o djelu: Dalai Lama XIV, *Duhovni savjeti za budiste i kršćane*, Zagreb, V.B.Z., 1998.

10 Y. Raguin, *Chemins de la contemplation. Elements de vie spirituelle*, Collection Christus, n. 29, Desclée, 1969.

2. O ateizmu

Brajičić je kao isusovac intenzivno živio u skladu s jednim pravilom svojega reda koje se obično izriče kao »suosjećati s Crkvom — *sentire cum Ecclesia*«, a koje stavlja na srce svakom isusovcu da živi i »diše« s cjelokupnom Crkvom, s njezinom Glavom, tj. Rimskim prvosvećenikom te mu se napokon posebnim zavjetom daje na raspolaganje kako bi ga ovaj mogao poslati kamo smatra da je najpotrebnije. Danas je već manje poznato da je papa Pavao VI. 7. svibnja 1965., na početku 31. Generalne kongregacije Družbe Isusove, pod vidom spomenutog zavjeta poslušnosti, povjerio isusovcima borbu protiv ateizma, koji naziva »strašnom opasnošću«.

Razmjere ovoga zla mnogi su hrvatski isusovci već na samim počecima komunizma, s njegovim marksističkim ateizmom kao ideologijom, odmah shvatili. Tako je Stjepan Tomislav Poglajen, istaknuti protivnik svih totalitarizama, za komunizam napisao da je on najveće zlo koje se ikada dokopalo čovječanstva! I slovački isusovac hrvatskog podrijetla Ferdinand Takač, reflektirajući o svojem boravku u slovačkom komunističkom zatvoru u kojemu su ljudi bili na strašan način zlostavljani, zapisao je da taj sustav mora imati korijene u samom paklu!¹¹ Uostalom, i Brajičićev kolega Mijo Škvorc, kasniji zagrebački pomoćni biskup, svojom se izgovorenom i pisanom riječju borio protiv toga zla te i završio na dvogodišnjoj robiji u Staroj Gradišci. U svojoj knjizi *Vjera i nevjera* o ateističkom marksizmu piše čitavo jedno poglavlje pod naslovom: »Marksizam — najveća praksa nevjere u povijesti«.¹² Zanimljivo je da je svojedobno u istom duhu i vodstvo Dominikanskog reda povjerilo sličnu zadaću našem bivšemu profesoru Tomi Verešu OP naloživši mu da se u tadašnjim našim prilikama bavi Karlom Marxom, a njegova je prva i najveća ljubav zapravo bila Toma Akvinski! Plod takve redovničke poslušnosti bilo je njegovo djelo *Filozofsko-teološki dijalog s Marxom*, koje je, zasigurno, pridonijelo otupljivanju marksističke ate-

11 F. Takač, *Uzničke uspomene Hrvata isusovca za komunizma u Slovačkoj*, Biblioteka Svjedoci i uzori — 9, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove — Matica slovačka — Zagreb, Zagreb, 2006, 40.

12 M. Škvorc, *Vjera i nevjera*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1982, 427–440.

ističke misli u nas, kao i skidanju vela božanstva s »lika i djela« Karla Marxa!¹³ A valja spomenuti da je to djelo izdao Filozofsko–teološki Institut Družbe Isusove zahvaljujući upravo hrabrosti patra Brajičića. Druge nakladničke kuće nisu se usudile to učiniti! Brajičić je, sasvim sigurno, imao na pameti opasnost od ateizma, posebice onoga marksističkoga tipa, kad je dao odlučujući poticaj da se iznova pokrene časopis *Obnovljeni život*. To se i ostvarilo jer je o Božiću godine 1970. izišao prvi broj za godinu 1971.

Brajičić je kao filozof i teolog u više svojih priloga u *Obnovljenom životu*, ali i u drugoj periodici, pisao o ateizmu, pa i ulazio u dijalog o raznim temama i s raznim autorima, a koji su u to vrijeme zastupali i promovirali marksistički ateizam. Njegovi su prilozii nailazili na izvrstan prijam kod čitateljske publike. Općenito se može reći da je Brajičićev ton pisanja o ateizmu i marksizmu, unatoč pojmovnoj rezolutnosti, bio pomirljiv i dobrohotan. Neki su kritičari zamijetili da već apologetika međuratnoga isusovačkoga časopisa nije bila »usukana«, nego baš upravo pozitivno usmjerena. Nije li upravo Brajičićevo mistično doživljavanje pridonosilo njegovu »uviđavnom« pisanju? Ta mistik je više od ostalih svjestan da je vjera zapravo dar za koji bi želio da ga i drugi imaju, pa i ateisti i grešnici! Zato se i za njih moli.

Iz zapisa s nadjevkom od 18. prosinca 1974. vidi se da je Brajičić duboko svjestan opasnosti od ateizma te da želju Sv. Oca shvaća ozbiljno. Želi se dapače na svoj način uključiti u tu borbu te zapisuje: »Prošao sam mimo kućne kapelice. Kako da se ne navratim Isusu? Kazao sam mu da sam sretan što imam njega i da ne znam kako bih bez njega. Rekao sam mu da me prsni koš sve više steže pa sumnjam da ću moći što napraviti za nj. Jučer i prekjučer osjećam želju da se uklopim u apostolat protiv ateizma, koji je Sv. Otac povjerio Družbi. Ništa, ništa, ako ja ne budem mogao ništa učiniti zbog tjelesnih teškoća, ja ću ih podnositi da zasvjedočim Ocu ljubav i vjernost za apostole i njihov rad s ateistima.«

U Brajičićevu duhovnom dnevniku nailazimo također na njegove zapise o ateizmu s kojim se, međutim, suočava na posve drugoj razini

13 U našoj se javnosti tada prvi put mogla pročitati izjava samoga Marxa o besmislenosti njegova života: »Beskoristan, besadržajan, uz to skupi životni tijek.« (Tomo Vereš, *Filozofsko–teološki dijalog s Marxom*, Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1981, 70.)

od one u svojim raspravama o njemu. Ovdje on polazi od vlastita doživljaja zajedništva s Bogom, koje posve ispunjuje čitavo njegovo biće čineći ga bez ostatka sretnim, te, s druge strane, gleda na izostanak takva stanja, tj. takve sreće, u ateističkom čovjeku. To ga, među ostalim, kako ćemo to uskoro izložiti, i zaprepašćuje!

Vidjeli smo da se među obilježjima mistike nalazi i hrabrost sučelice svim opasnostima. O toj neviđenoj snazi koja proizlazi iz zajedništva s Bogom nailazimo i u jednom zapisu iz sredine 70-ih godina, točnije, od 8. prosinca 1976., u kojemu Brajičić piše o doživljaju snage koja proizlazi iz zajedništva zemaljske i nebeske crkve, i koja kao takva razgoni svaki strah od svih ateista, čija je ideologija bila polugom komunizma, odnosno socijalizma i koji se, među ostalim, održavao strahom: »Sva se ljubav moja obratila u jakost i hrabrost. Osjetio sam u sebi svu ljubav, dobrotu i vjernost svih duša na zemlji i svih svetaca na nebu. Kolika je to snaga, Bože moj. Stojim pred svim ateistima svijeta kao pred pljevom koju vjetar raznosi. O, veličanstvenog li zajedništva ljubavi i vjernosti Ocu u Isusu Kristu, Gospodinu našem i s Njim.«

Spremajući jedan znanstveni prilog, Brajičić čini mentalni eksperiment u kojemu doživljava grozni strah pred ateističkom mogućnošću tumačenja svijeta. U zapisu od 23. kolovoza 1982. čitamo: »Pišući jedan članak, trebao sam dokazati i pokazati kako materija nije nužno biće. U tu svrhu uživio sam se u svemir bez Boga. Stravičan prizor, doživio sam bol u biću, prazninu i pustoš. Iz mene iskapao sav život. Pretvorio sam se u kamen. Ne mogu izdržati u svijetu, u svemiru bez Boga. Sušim se. Pretvaram se u ljušturu. Kako je mogao izdržati Jean Paul, pjesnik Fridrich Richter u Apokalipsi ateizma? Kako je mogao izdržati 'nad vječnošću, koja je ležala nad kaosom, grizla ga i preživala', nad 'vječnom olujom koja zavija pustinjom svemira' bez Boga? Kako je mogao izdržati 'uz tako hladnu, vječnu, gluhu i nijemu nužnost'? Kako je mogao izdržati u toj širokoj 'grobnici svemira'? Nisam mogao. Nisam mogao izdržati, ni tren. Letio sam mliječnim stazama u zagrljaj Ocu. Otpočinio sam na Njegovu srcu.«

Pa kako to ateisti mogu izdržati bez Boga, pita se Brajičić i 20. listopada 1982.: »Hvala Ti, Bože, što u svojim dubinama, u koje ne može prodrijeti nijedan čovjek, nisam sam nego si Ti sa mnom. To je primordijalni moj susret s drugom osobom, prototip svih drugih susreta. Kad

tog susreta s Tobom ne bi bilo u mojim dubinama, ne bih se znao pravo susretati s ljudima. Kad ne bih doživljavao Tvoju prisutnost u sebi, ne bih znao učiniti se prisutnim u drugima. Doživljaj Tvoje prisutnosti je izvor i slika za moju prisutnost u stvorovima. Hvala Ti što nisam sam, što nisam u svojim dubinama zarobljenik, osamljenik. Hvala Ti što kuća moga bića nije zatvor, u kojem kao samac čamim, nego očinski dom pun radosti i ljubavi. Kako ateisti mogu bez Tebe izdržati? Ne posjeduju li oni ipak u hramovima svoga bića neke relikvije Tvoje prisutnosti? Uvedi ih, Gospodine, u punu svoju prisutnost.« Zamijetio je da jedan ateist nije mogao izdržati život bez Boga. Tako pronalazimo crticu od 1. svibnja 1975. »Prošao sam pokraj ateljea pok. Vanje Radauša. Pritvorena vrtna vratašca s osmrtnicom. Atelje s crnom zastavom. Tragično sebi oduzeo život. Izmolio sam za nj De profundis. Zbilja jaram svijeta mora da je težak. Jaram Kristov još nikoga nije doveo do samoubojstva.«

Doživljavajući u sebi ljepotu i sreću života s Bogom, Brajčić se čudi i ne razumije kako grešnici, baš kao i ateisti, mogu živjeti bez Boga, bez zajedništva s njime: »Dodirnuo si, Gospodine, moje dubine i ispunio ih sobom. Hvala Ti na daru Tebe. Primi i uzmi mene. Želim se pretvoriti u predanje ljubavi, trajno i vječno. Zašto Te ateisti mimoilaze, zašto grešnici srću otrov grijeha? Nisu Tvoje nakane da ubiješ svijet nego da po časovitom zamračanju uvedeš svijet u veće svjetlo Duha Svetoga. Doći će taj čas života u Duhu i pokazat ćeš se očitim.« (25. ožujka 1986. — Zagreb)

3. *O smrti*

Kao što je poznato, i prije svake izričite filozofske refleksije, čovjek je jedino biće koje živi u sigurnosti svoje vlastite smrti, premda ne poznaje trenutak kada će ona nastupiti. Smrt je za njega nešto više nego što je to samo smrt mozga, koja se danas obično uzima kao kriterij smrti čovjeka općenito. Ovime, međutim, još nije poznato što je to smrt za čovjeka, što se to s njime u smrti zbiva, jer je nitko od smrtnika u pravome smislu nije iskusio. Ove teme pripadaju religijskom području kao prostor specifično čovjekove, tj. religiozne prakse. Kao što je poznato, u razli-

čitim se religijama na nastanak smrti, ali i na život nakon smrti različito gledalo i odgovalo.

Kako se Brajičić odnosio prema smrti? Svoj odnos prema smrti naš autor ponajprije živi u jednoj kozmičko–antropološkoj perspektivi. U jednome kratkom pasažu njegova dnevnika od 20. listopada 1982. nailazimo na ovaj zapis: »Smrt se slijeva u Zemlju, a život u Boga. Kao što čovječanstvo zalazi u zemlju, jedna generacija nestaje pred drugom pokapajući se u nju, tako isto to čovječanstvo zalazi u Boga. Globus je dovoljno velik da primi u se tijela svih ljudi svih vremena. I Bog je dovoljno velik da primi sve duše svih vremena.« Iz ovoga je vidljivo da je Božja neizmjernost jamstvo da pojedinci ne moraju strahovati ni od kakve »bolne pobjede vrste nad jedinkom«, nego da će baš svi i za svu vječnost ostati skriveni u vječnom životu samoga Boga.

Je li smrt osobno, u onom baš egzistencijalističkom smislu, u smislu potiskivanja, u smislu zdvojnosti, straha, beznadnosti, mogućeg apsurda, zaokupljala patra Brajičića? Baš ništa od svih ovih obilježja, za mnoge »pomodarske«, filozofije egzistencije 20. stoljeća! Godine 1975. Brajičić zapisuje u dnevnik da ga je 13. travnja posjetio stariji brat Julije. »Jučer je bio kod mene brat. Razgovarali smo o životu koji je još pred nama. Doživio sam takvu prazninu pred sobom. Svi 'veliki životni zadaci' pomalo iščezavaju. Jedino ostaje ljubav da raste i sazrijeva još uvijek iz dana u dan.« On je dakle s 57 godina doživljavao da je u biti dovršio životni projekt. Vjerojatno je mislio na ostvarenje svoga životnoga sna kao svećenika i redovnika, što je možda sretno »preživio« krize, kao i napasti koje donosi svaki život, pa i onaj zrele i muževne dobi. Nakon ovoga datuma njegova je ljubav još dugo rasla i sazrijevala kroz različite poslove i dužnosti: on će tako još dugi niz godine biti neobično cijenjeni profesor, rado pozivani konferansije i egzercitator, duhovni učitelj mladih isusovaca–svećenika. U domaćoj Crkvi bio je član Teološke komisije Biskupske konferencije Jugoslavije, nacionalni tajnik Apostolata molitve, redoviti član Papinske međunarodne marijanske akademije u Rimu, a od toga je datuma tijekom trideset godina još napisao mnoštvo naslova, kako to čitamo u već citiranom Steinerovu bio–bibliografskom zapisu u povodu njegove smrti. Govoreći o rastu i sazrijevanju ljubavi, Brajičić je dakle mislio na rad, upravo na ono

što je naučio od svoga duhovnog učitelja sv. Ignacija koji u *Duhovnim vježbama* napisao da se ljubav više pokazuje u djelima nego u riječima.¹⁴

U pasażima Brajčićeva duhovnoga dnevnika nigdje ne nailazimo na zamjedbe glede čovjekove ili pak njegove vlastite smrti ukoliko bi ona pogađala čovjeka kao tjelesno–duhovno biće, ukoliko on, naime, tjelesnom smrću dijeli sudbinu svega živoga. Nema opisa smrti kao biološko–fiziološkog događanja, kojim prestaju sve vegetativne i osjetne aktivnosti, svi pokreti u najširem smislu riječi, koji znače i prestanak svake mogućnosti komunikacije, a nema ni riječi o onoj razgradnji organizma na organske sastojke (lat. *caro data vermibus*), što se nerijetko doima kao *horribile visu!* Brajčić također ne doživljava smrt kao bolno kidanje veza sa sebi sličnima, a osobito s nama najbližima i najdražima. U tom je smislu zanimljiva njegova posve mirna reakcija na vijest o smrti njegove sestre Danice, inače redovnice, o kojoj je 18. prosinca 1986. zapisao sljedeće: »Jutros pod razmatranjem i pod misom Bog mi se je rastvorio kao veliki horizont ljubavi, kao duhovni prostor, u koji sam zalazio i gubio se u njemu. Pomislio sam: Tako ću umrijeti, zalazeći u Nj. Poslije mise javi mi telefonski župnik iz Mandaljene, da mi je sestra silazeći jutros niz stepenice na sv. misu (u 6 i po sati, konac moga razmatranja), naglo preminula. Bila je dobra i ljubila je Boga. Možda sam ja jutros doživio dio njezine sreće zalaženja u Boga, kome je služila i koga je volila, kako mi je pisala.«

Ni vlastita mu srčana aritmija godine 1981. ne priziva ništa od uobičajenih misli o starenju i umiranju, koje obično nastaju i najelementarnijim fenomenološkim zorom. Baš naprotiv! U jednom *crescendu* ljubavi prema samome sebi, svojoj tjelesnosti, svojim osjetilima, svojem sve starijem tijelu, Brajčić piše 27. rujana 1979. u Clamartu pokraj Pariza: »Volim obumiranje svoga tijela i njegovo ponizno povlačenje da mogu unići u slavu Gospodnju.« Zanimljivo je da Brajčić ne shvaća smrt ni kao stvarnost kojom se istom zaokružuje, odnosno dovršava ljudski život i kojom bi istom on dobio smisao. Život je za Brajčića posve otvorena etapa.

Smrt za Brajčića, naravno, nije posljednja riječ u smislu da bi joj žalac trebao oduzeti neki od klasičnih dokaza *philosophiae perennis*, a čiji je

14 Usp. Ignacije Lojolski, *Duhovne vježbe*, Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998, 66.

on bio pobornik, zasigurno, jedan od najvećih na ovim prostorima, pa i šire! Dana 28. prosinca 1986. on zapisuje: »Ljubav je vatra koja me sago-rijeva, ali nikada izgorjeti ne ću. Ne postoji besmrtnost opstojnosti duše nego besmrtnost ljubavi duše.« Sličnu misao nalazimo još na jednom mjestu, i to 10. lipanja 1980. u Opatiji: »Volja za smislom ima smisla jedino, ako je smisao ljubav. Ali ljubav je na svom vrhuncu 'luda', bez smisla. 'Besmisao' ljubavi postaje jedini smisao života. U absurdima života mora da se zbiva najdublji smisao. I ako je smrt kao dokidanje života u vremenu apsurd, najveći od svih, baš u njoj treba da se skriva i najdublji smisao, najdublja riječ ljubavi. Koja je to riječ? Želim, Bože, nestati pred Tobom, pred Tvojim neizmjernim veličanstvom, u svojoj ograničenosti i grešnosti. To mi godi kao ugodna dionica puta čovjeka putnika.«

Brajičićevo shvaćanje smrti možemo razumjeti samo iz njegova neshvatljivo bliskog zajedništva ljubavi s Bogom u njegovoj posve kršćanskoj posebnosti. Tako 28. listopada 1987. u njegovu duhovnom dnevniku čitamo: »Hvala Ti, Gospodine, na Tvojjoj prisutnosti, na Tvojjoj ljubavi. Kad me pohodiš svojom ljubavi, doživim Te ispunjenjem svojih sanja. S nestrpljivošću čekam smrt, koja će me navijeke s Tobom sjединiti. Kada mi otkriješ svoje lice, mislim da ću Te prepoznati, jer već sada uživam u Tebi.« Brajičić dakle ne osjeća strah pred smrću, a niti je u ovom, modernom smislu ne potiskuje, nego je, naprotiv, jedva očekuje! A ni sam događaj smrti ne prijeti nikakvom tjeskobom, kojoj bi se on možda morao dovinuti onom »kad smo tu, nje nema, a kad ona nastupi, nas neće biti«! U Opatiji je 18. travnja 1984. zapisao: »U Kristu sam kao što sam u svojoj egzistenciji. To nije neko samouvjeravanje. To je nutarnje dodirivanje Krista u meni. Kao što svojom refleksijom dodirujem sebe kao biće koje postoji, kao što doživljavam sebe, tako doživljavam sebe u Kristu, u Njemu, sav u Njemu, svjestan Krista kao svoje konkretne nadegzistencije, u koju sam položen. Smrt mi ne znači više nikakav odlazak nekamo. Kao što u Njemu živim, tako ću u Njemu i umrijeti. Kao što živeći u Njemu, u Njemu ostajem, tako ću i umirući u Njemu, u Njemu ostati. U Njemu živim i u Njemu umirem.«

Iz ovakvog zajedništva s Bogom proizlazi sasvim osobito shvaćanje smrti: smrt, naime, postaje poziv! Brajičić 20. listopada 2000. ostavlja ovaj zapis: »Bog gospodar života uveo me u ovaj svijet. Sad me zove k

sebi. Smrt kao poziv k Ocu; poziv Oca da dođem u njegov dom. Pozvan sam da stupim u vječnost, u Očevu vječnost. Uzvišenijeg poziva na ovom svijetu nema. Radosnijeg poziva nema.« Na toj crti pronalazimo i Brajičićev zapis u dnevniku s nadnevkom od 29. rujna 1984.: »Ne ‘Smrt dolazi, treba otići’, nego ‘Bog dolazi i uzima me k sebi’. Kao što Bog dolazi čovjeku u životu, tako mu dolazi i u smrti. Samo ukoliko Bog dolazi k nama, mi nekud idemo.«

U perspektivi ovoga jedinstvenog poziva Brajičić 13. listopada 1980. ostavlja bilješku nakon jednoga sprovoda na Mirogoju: »Spuštanje tijela u grob, predanje tijela matičnoj zemlji simbol je zalaženja duše u Boga, predanje duše njezinoj matičnoj zemlji, njezina silaska u ‘grob’ vječnosti. Kad se tijelo bude spaljivalo u krematoriju na Mirogoju, tada će predanje tijela plamenu biti simbol zalaženja duše u plamen Božje ljubavi.«

Kako bi to pak mogao izgledati sam ulazak u smrt, koja je ipak nama nepoznata jer je osobno nismo doživjeli? O tome je Brajičić ostavio jedan zapis 15. rujna 1996., a koji, unatoč njegovoj duljini, ipak donosimo u cijelosti: »Isus stoji preda mnom. Nije to predodžba povijesnog Isusa. Nije to ni predodžba uskrslog Isusa. Isus stoji preda mnom kao pojava s drugog svijeta, kao vodič u drugi svijet, u svijet vječnosti, u nadsvijet. I tako ga doživljam i gledam kao stanovnika iz tih prostora. Ja nemam nikakve predodžbe kako izgleda taj nadsvijet. Pomišljajući na smrt, pomišljam da idem u nepoznati kraj, u kojem nisam nikad bio. Pri tom mi se u duši stvara psihoza putnika koji sam putuje u nepoznatu zemlju, jer čovjek umire sam. Ali, ako s njim putuje još netko, tko u toj zemlji stanuje, raspoloženje se u duši mijenja. U svom suputniku, koji ga prati, vidi sve što je potrebno za snalaženje u nepoznatom kraju. Preda mnom stoji Isus, koji zna sve o vječnom boravištu kod Oca. Preda mnom ne stoji povijesni Isus koji propovijeda i čini čudesa. Preda mnom ne stoji uskrsli Isus, kakav će izgledati na posljednji dan svijeta. Preda mnom stoji Isus kao na granici vremena i vječnosti, da me prevede iz previše poznatog, mene živcima ukopanog u prolaznost, da me prevede u nepoznatu vječnost k Ocu. Nadam se da me njegov lik neće napustiti sve do smrti, kad ću mu pružiti ruku da me vodi.« Smijemo se sada vratiti na Brajičićeve poteškoće oko srca kada nalazimo donji zapis, a koji dopunja ovaj prethodni o Isusu kao onomu koji će ga uzeti

za ruku i prevesti kroz, za nas, nepoznanicu smrti, a koju on itekako poznaje. Taj zapis od 21. svibnja 1981. glasi ovako: »Opet ekstrasistolia, srce mi podrhtava. Koliko ću još izdržati? Kao kad čovjek čupa biljku iz zemlje da je presadi na drugo mjesto, tako i moje srce pod Tvojom rukom. Kako mi je draga ta Tvoja ruka, koja me čupa. Kad ćeš me iščupati? Gdje je, smrti, ostan tvoj? Hvala Ti, Bože, na ovoj milosti, na ovakvom doživljavanju umiranja.«

A kakvim pak to slikama Brajičić opisuje stanje nakon smrti? O tome pronalazimo zapis od 7. rujna 1999. koji glasi: »Što se zbiva s djetetom kod rađanja? Ono rađanjem ulazi u prostor i vrijeme, u fizičko i povijesno zbivanje. Pri tome ono je u maminoj utrobi dobilo sve što mu je potrebno da se uključi u naš prostor i vrijeme: osjetila, razum, noge, ruke, itd. Čini mi se da se nešto slično događa kod smrti, kod našeg rađanja za ulazak u Božju neizmjernost i u Božju vječnu ljubav. Ta me je misao potakla, da pod tim vidikom promatram iskustvo svjetla u mom umu, naime, kao ono glavno što nam je potrebno da se uključimo u život vječnosti kao novorođenome njegova osjetila, razum i ostalo. Ugodno sam se iznenadio jer doživljam da se tim svjetlom doista ugrađujem u Boga, u njegov život, u njegovo trajanje. U vezi s tim svjetlom ne radi se, da je Bog u njemu prisutan, nego da sam ja u Bogu, u njegovu svijetu prisutan opremljen svim sposobnostima i duhovnim moćima da u njemu trajem i živim po njegovim zakonima i u njegovim bogatstvima.«

Ovdje Brajičić sasvim očito ima u vidu klasični nauk o odnosu i međudjelovanju ljudske naravi i milosti, što se u povijesti teologije izričalo kao *potentia oboedientialis*: čovjek, naime, posjeduje *desiderium naturale visionis Dei*, tj. naravnu težnju da gleda Boga, a to se pak ostvaruje s *lumen gloriae*, tj. besplatnom pomoći Božjom koja je potrebna da bi se čovjeku omogućilo blaženo gledanje božanske biti.¹⁵ Tu će potrebu za svjetlom milosti Brajičić izreći slikom iz Novoga zavjeta 30. travnja 1984. zapisavši: »Isus je otvorio oči slijepcu od rođenja. Isus rasvjetljuje svakoga čovjeka. Isus će otvoriti i moje oči da ugledam vječno Svjetlo,

15 O tome je već u srednjem vijeku razmišljao Toma Akvinski (usp. S. th. I, q. 115 a. 2 ad 4), a u novije vrijeme Karl Rahner (Karl Rahner, *Potentia Oboedientialis*, in: *Sacramentum Mundi Online*, General Editor Karl Rahner, SJ, <http://dx.doi.org/10.1163/2468-483X_smuo_COM_003370> Pristupljeno 25. veljače 2018.).

Isus će rasvijetliti poslije smrti i moju dušu da uniđe u vječnu slavu. Za život u vječnosti svi smo mi slijepci od rođenja. Isus nam poslije smrti otvara oči da možemo gledati Boga.«

Zaključno se može ustvrditi da Brajčić shvaća smrt kao ulazak u božanski život koji je svojom zastupničkom smrću otvorio Krist Gospodin. On ga u smrti dočekuje i pruža mu ruku vodeći ga stanjem koje je njemu već poznato. Tako je smrt oslobođena svake tame i beznadnosti. A život se pak živi s Bogom dozrijevajući u ljubavi, tj. dajući se i razdajući »za Kraljevstvo«, koje će vjerniku jednom zasvagda u dio pasti kao dar.

Zaključak

U ovom smo prilogu nastojali iznijeti neke refleksije nad duhovnim dnevnikom našega glasovitoga filozofa i teologa Rudolfa Brajčića. Listajući i čitajući stranice dnevnika, gotovo se samo od sebe nametnulo pitanje o možebitnom mističnom životu njegova autora. Na temelju analize učinjene na pozadini općenitih karakteristika o kojima govori mistika kao znanost, došli smo do potvrdnog odgovora: da, pater Brajčić nije bio samo izvrstan teolog, pa ni samo onaj koji je dobro poznao mistiku kao teološku disciplinu, nego je i sam bio mistik koji je živio u osobitom zajedništvu s Bogom te kroz to zajedništvo doživljavao i ljude i događaje. Iz tog je rekursa bilo izlučeno i njegovo doživljavanje ateizma s kojim se on suočavao i na znanstvenoj razini, na razini pojmovnog mišljenja. Brajčićevo doživljavanje smrti, pa i one vlastite, potvrdilo je hipotezu o njemu kao mistiku. Svoju je smrt nagovijestio kao upućeni mu Božji poziv u puninu zajedništva s Njim.